

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДЯЧУК Людмила Сергіївна

УДК 82'06:821.133.1-3:81'255=161.2

**СУЧАСНА ФРАНЦУЗЬКА ЖІНОЧА ПРОЗА В УКРАЇНСЬКИХ
ПЕРЕКЛАДАХ**

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент
МАКСИМЕНКО Олена Всеволодівна,
Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
РЕБРІЙ Олександр Володимирович,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови

кандидат філологічних наук, доцент
ЛУК'ЯНЧЕНКО Мар'яна Петрівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка,
доцент кафедри романської філології та компаративістики

Захист відбудеться «24» лютого 2017 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала № 12).

Автореферат розісланий «28» грудня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

к. філол. н. Л. В. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Кількість перекладених українською мовою художніх творів, написаних французькими письменниками, стрімко зросла останніми роками. При цьому врахування гендерних аспектів перекладу літературних текстів лише нещодавно почало усвідомлюватися в Україні як актуальна проблема сучасного художнього перекладу. Гендерні дослідження – це новий науковий напрямок, що перебуває на межі багатьох наук. Передумовою для дослідження категорії гендеру в художньому перекладі є зміна перекладознавчої парадигми – зміщення акценту з окремих слів, речень, висловлювань до цілих текстів і культур, що вможливує існування множинності перекладацьких інтерпретацій.

Вивченням гендерних аспектів художнього перекладу в зарубіжному перекладознавстві займалися Ш. Саймон, С. де Лотбін'єр-Гарвуд, Л. Чемберлен, Л. фон Флотов, Ф. Масард'ї-Кенней, К. Маєр, С. Ж. Левін, Р. Аройо, П. Годайол, Л. Венутті, В. Леонарді, Ж. Сантаемілія, У. Еко, Ж.-М. Гуанвік, М. Волф, Ю. О. Сорокін, О. А. Бурукіна, Ю. С. Кулікова, О. Б. Мойсова, Н. Ю. Корабльова, І. В. Денисова, М. В. Єліфьорова та інші.

Серед напрямків західних гендерно-перекладознавчих досліджень варто виділити *феміністичний переклад, постколоніальний переклад і феміністичну критику перекладу*. Основне завдання феміністичного перекладу – зробити перекладачку видимою в перекладі. Серед прихильниць феміністичного перекладу – Ш. Саймон, Б. Годар, Л. фон Флотов, Ф. Масард'ї-Кенней, С. де Лотбін'єр-Гарвуд, С. Ж. Левін. Постколоніальне перекладознавство вбачало основну ціль перекладу в ознайомленні з жіночою літературою країн, що розвиваються (Г. Ч. Співак). Феміністична критика перекладу основну увагу зосереджувала на дослідженні маніпуляцій з жіночими текстами у перекладі (Р. Аройо, Л. Чемберлен).

Підґрунтя для дослідження гендерних аспектів перекладу закладене такими визначними зарубіжними та українськими перекладознавцями, як С. Басснетт, А. Лефевр, А. Берман, Ж. Мунен, Ж.-Р. Ладміраль, П. Рікер, І. Осекі-Депре, О. І. Чередниченко, Р. П. Зорівчак, М. О. Новікова, Л. В. Коломієць, В. І. Карабан, О. В. Ребрій, Т. Р. Кияк.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. В зарубіжних студіях гендерні аспекти стали однією з ключових проблем теорії та практики перекладу, насамперед художнього. В українському перекладознавстві ця тема привертає останніми роками все більшу увагу науковців. Разом з тим, сучасна французька жіноча проза в українських перекладах ще не була предметом окремого дослідження як із погляду вивчення її загальних перекладацьких особливостей, так і з урахуванням її гендерних складових. Саме це й визначило вибір теми нашого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою наукової теми кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені М. Зерова Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 11 БФ 044-01 «Мови та

літератури народів світу: взаємодія та самобутність», затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Мета дисертаційної роботи – комплексно охарактеризувати стан і особливості українського перекладу сучасної жіночої французької прози з урахуванням позицій сучасного гендерного перекладознавства.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання таких **завдань**:

- проаналізувати здобутки зарубіжного гендерного перекладознавства;
- охарактеризувати специфіку гендерних перекладознавчих досліджень в Україні;
- дослідити французько-українські переклади жіночої прози в історичному, політичному, культурному та літературному контекстах;
- провести перекладознавчий аналіз обраних для дослідження текстів та їх перекладів українською мовою;
- виявити і проаналізувати особливості відтворення гендерних маркерів сучасної французької жіночої прози засобами української мови на лексичному, граматичному та стилістичному рівнях;
- з'ясувати пов'язаність адекватності перекладу з чинником гендерної чутливості перекладача.

Об'єктом дослідження виступає сучасна французька жіноча проза та її відтворення в українських перекладах.

Предмет дослідження – основні шляхи та прийоми відтворення гендерних маркерів сучасної французької жіночої прози в українських перекладах.

Матеріалом дослідження слугували прозові твори Ж. Санд, С. Г. Колетт, Ф. Саган, Р. Дефорж, С. де Бовуар, А. Ерно, В. Курі-Гати, П. Констан, Н. Саррот, Ф. Малле-Жоріс, С. Жермен, М. Дюрас, А. Гавальди, М. Кардиналь, А.-С. Брасм, Ф. Ген, М. Барбері, І. Немировські, Д. де Віган, М. Юрсенар та їх україномовні переклади О. Кривинюк, О. Федорової, Ф. Яцини, М. Рудницького, В. Коптілова, Я. Кравця, Г. Філіпчука, Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко, Є. Кононенко, С. Саваневської, Г. Малець, В. Пашенка, А. Перепаді, Д. Бібікової, М. Венгренівської, К. Єрмолаєвої, Г. Чернієнко, Ю. Аніпер, Я. Тарасюк, Р. Осадчука, Л. Кононовича, О. Соломарської, Д. Чистяка, М. Калитовської, М. Іванцової. Загальний обсяг матеріалу становить 14889 сторінок (8695 сторінок французьких оригіналів і 6194 сторінок їх українських перекладів).

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять дослідження художнього перекладу як інтерпретації С. Баснетт, А. Лефевра, О. І. Чередниченка, Л. В. Коломієць, Т. Р. Кияка, В. Д. Радчука, М. О. Новикової, О. В. Ребрія; теорії полісистеми І. Евен-Зогара; теоретичні концепції представників «Маніпуляційної школи» Ж. Ламбера, Р. Ван ден Брека, Г. Ван Горпа, Т. Германса, А. Лефевра, С. Баснетт; положення про деформувальні тенденції в перекладі А. Бермана; здобутки гендерно-орієнтованих теорій перекладу Ш. Саймон, С. де Лотбін'єр-Гарвуд, Л. Чемберлен, Л. фон Флотов, Ф. Масард'ї-Кенней, К. Маєр, С. Жіль Левін, Р. Арройо, П. Годайол, Л. Венутті, В. Леонарді, Ж. Сантаемілія, Ж.-М. Гуанвіка, М. Вольф.

Методи дослідження. Багатоаспектність роботи визначила комплексний характер методів дослідження. У дисертаційному дослідженні засадничими методами є *перекладацький* та *зіставний лінгвістичний аналіз* вихідних і цільових текстів; *контрастивно-перекладацький аналіз* застосовується для виявлення мовної асиметрії між оригінальними і перекладеними текстами; *метод оцінювання адекватності і якості перекладу* – для визначення критеріїв гендерно адекватного перекладу творів сучасних французьких письменниць; *діахронічний підхід* – для дослідження процесу входження французької жіночої прози в українське лінгвокультурне середовище; *метод суцільної вибірки* слугував для відбору фактологічного матеріалу. Крім того, у роботі застосовуються лінгвостилістичний і соціокультурний аналізи, а також лінгвокультурологічний підхід до перекладу, основою якого є протиставлення метацентричної та джерелоцентричної стратегій перекладу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше у вітчизняному перекладознавстві на матеріалі перекладу українською мовою текстів французької жіночої прози здійснено комплексний, з урахуванням широкого спектру мовного і позамовних контекстів, аналіз гендерної проблематики в українському художньому перекладі; розглянуто історію французько-українських перекладів текстів «жіночого письма» і запропоновано періодизацію цих перекладів; виявлено і досліджено експліцитно та імпліцитно гендерно марковані особливості перекладу прози сучасних французьких письменниць; встановлено пов'язаність адекватності перекладу з чинником гендерної чутливості перекладача; запропоновано розглядати гендерну адекватність як невід'ємну умову відтворення гендерної ідентичності авторки в перекладі. До наукового обігу вперше введено архівні тексти деяких перекладів жіночої прози, здійснених в новопосталій Радянській Україні та в Галичині в 20-ті роки ХХ ст.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його результати є внеском до теорії, історії та практики перекладу, гендерного перекладознавства, компаративної лінгвістики, порівняльного літературознавства. Запропонований у дисертації комплексний підхід до аналізу жіночої прози з позицій гендерних теорій перекладу дає змогу переосмислити в цьому аспекті поняття адекватності та особливості застосування метацентричної і джерелоцентричної стратегій перекладу. Виходячи з тлумачення адекватності як функціональної totoжності оригіналу і перекладного тексту, пропонується розгляд тези про необхідність включення гендерної відповідності як невід'ємної складової адекватності художнього перекладу.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів і основних положень в університетських курсах лекцій з історії, теорії та практики перекладу, спецкурсах з проблем художнього перекладу, вступу до перекладознавства, теорії міжкультурної комунікації. Результати роботи посприяють подальшому вирішенню перекладацьких проблем з адекватного відтворення гендерних маркерів жіночих художніх текстів, розробці спецкурсів, які потребують залучення гендерної методології аналізу художнього дискурсу, а також практичній роботі перекладачів.

На захист виносяться такі положення:

1. Під гендерно орієнтованим перекладом розуміємо свідоме і відповідальне ставлення перекладача до відтворення гендерної тотожності художнього тексту, яка зумовлюється гендерною самоідентифікацією автора і ступенем її оприсутнення в тексті. Гендерна заангажованість перекладачів, а також те, що деякі з них самі є письменниками, мають безпосередній або опосередкований вплив на успішність обраної перекладацької стратегії.

2. Дослідження гендерних проблем перекладу художніх творів доцільно проводити комплексно, багатовимірно, спираючись не лише на гендерно позначені підходи до перекладу, а й на інші сучасні теорії, зокрема на поєднанні дескриптивних перекладознавчих студій та інтерпретаційної теорії перекладу, включаючи здобутки «Маніпуляційної школи» і теорії полісистеми. Це дає можливість розглянути особливості «жіночого письма» через призму широкого спектру контекстів – психологічного, соціополітичного, ідеологічного, історико-культурного, постколоніального, особистісно-біографічного, враховуючи, в тому числі, ступінь гендерної заангажованості авторок і перекладачів, гендерно чутливі настрої у вихідній і цільовій культурах, ситуацію на видавничому ринку тощо.

3. Українські переклади французької сучасної жіночої прози відбувалися у два історичні періоди: в «радянський» період і в період незалежної України. Особливими випадками є переклади, здійснені в Галичині в 20-ті роки ХХ ст. та в колах української діаспори наприкінці ХХ ст. Культурно-історичні та ідеологічні контексти обох періодів вплинули на мовні та позамовні чинники перекладацьких підходів до перекладу. У випадку перекладу українською мовою текстів сучасного французького жіночого письма можемо говорити про його кореляцію в часи першого періоду з таким елементом полісистеми, як цензура, а в добу другого періоду – із постколоніальним виміром перекладу, зваживши на наявність двох чинників – пов'язання значної кількості французьких письменниць із колишніми колоніями Франції та постколоніальним характером літературного і перекладацького дискурсів у пострадянській Україні. Переклади письменниць, що створювалися в різних історичних, політичних і соціокультурних контекстах і в яких через неухважність перекладача або його свідомий чи несвідомий дисонанс із «жіночим письмом» втрачено важливі гендерні смисли, потребують нових перекладацьких інтерпретацій.

4. За часів незалежності звернення до перекладу сучасних французьких авторок відбувалося не довільно, а значною мірою під впливом ідеологічних і культурно-просвітницьких чинників. Особливу роль у позиціонуванні перекладів сучасних французьких авторок у системі літератури України відіграли журнал «Всесвіт» і Програма «Сковорода» Посольства Франції в Україні, які разом із видавництвами «Основа» і «Фоліо» виступили в якості інституцій-патронів (за А. Лефевром), що вплинули не тільки на вибір творів і текстологічну якість перекладів, але, передусім, на сам факт появи перекладів.

5. Перекладачі творів сучасних французьких письменниць зіткнулися не лише з універсальними, традиційними, на перший погляд, проблемами

перекладу, а й зі специфічними гендерно обумовленими аспектами тексту. Виникають труднощі, пов'язані з особливостями «жіночого письма» і ступенем гендерної заангажованості авторок.

6. У творах сучасних французьких авторок більшість гендерних маркерів тексту присутня експліцитно. Це вибір жанру твору, теми і сюжету, типові образи, присутність таких гендерно акцентованих текстових доміант, як ускладнена інтертекстуальність, велика кількість наукових термінів, фамільярної лексики, вкраплень із різних мов. В інших випадках гендерні смисли є імпліцитними (реалії, тропи, образні фразеологізми, наявність кольором і ключових слів характерної семантики, в тому числі лексики, що слугує детальному опису зовнішності, одягу, велика кількості афективних епітетів на позначення душевного стану, комплексів і переживань героїнь), але недогляд у їх відтворенні спричиняє гендерну асиметрію між оригіналом і перекладом. Емотивна інформація є функціональною доміантою тексту «жіночого роману», тому її обов'язково треба зберігати в перекладі, а ігнорування цього моменту призводить до руйнування настанови авторки оригіналу.

7. Гендерно маркованими виявляються деякі граматичні особливості «жіночого письма». Більшості письменниць притаманний особливий ритм оповіді, що створюється вибором довжини і типу речень (а також знаків пунктуації, а іноді й графіки), відтак це свідчить про необхідність обережного ставлення до перекладацьких синтаксичних трансформацій, через які може бути спотворено «жіночий голос» тексту з усіма його емоційними сплесками.

8. Лексико-семантичні, граматичні і стилістичні проблеми відтворення гендерних маркерів тексту є одним із підтверджень тези про особливий характер «жіночого письма». З розвитком гендерних студій по-новому постає центральна проблема перекладу – його адекватність. Для досягнення належного перекладу має бути врахована гендерна відповідність цільового тексту відносно тексту оригіналу, таким чином, гендерна адекватність має розглядатися як обов'язковий критерій адекватності перекладу. Відтак, обрані перекладачем стратегії мають передбачати і гендерно чутливий підхід до перекладу, а гендерна компетентність стає невід'ємною частиною професійних вимог до сучасного перекладача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в доповідях на десяти міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: «Наукова конференція молодих учених» (Київ, 11 квітня 2007 р.); Міжнародна наукова конференція «Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики» (Київ, 24 жовтня 2007 р.); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри» (Київ, 9 квітня 2008 р.); Міжнародна наукова конференція «Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі» (Київ, 22 жовтня 2008 р.); Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Концепти та константи в мові, літературі, культурі» (Київ, 14 квітня 2011 р.); Всеукраїнська наукова конференція пам'яті доктора філологічних наук,

професора Д. І. Квеселевича «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу» (Житомир, 13 травня 2011 р.); Міжнародна наукова конференція до 80-річчя від дня народження доктора філологічних наук професора С. В. Семчинського «Рецепція наукової спадщини професора С. Семчинського і сучасна філологія» (Київ, 19-20 травня 2011 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 29-30 березня 2012 р.); VI Міжнародна наукова конференція «Пріоритети германського і романського мовознавства» (Луцьк, 14-16 вересня 2012 р.); Всеукраїнські наукові читання за участі молодих учених «Мова і література в глобальному і локальному медіапросторі» (Київ, 5-6 квітня 2016 р.). Повний текст дисертації обговорено на розширеному засіданні кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (30 серпня 2016 р.).

Публікації. Основні положення й результати дисертації відображено в одинадцяти одноосібних публікаціях, десять із яких – у фахових наукових виданнях, затверджених ДАК МОН України та одна – у періодичному виданні, яке включено до Міжнародної наукометричної бази РИНЦ Імпакт-фактор.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури, списку довідкових джерел, списку джерел ілюстративного матеріалу та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 291 сторінку, із них 200 – основного тексту. Список використаних джерел містить 493 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *Вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження та його актуальність, сформульовано мету і завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну роботи, її теоретичне та практичне значення, сформульовано положення, які виносяться на захист, зазначено апробацію роботи.

У *першому розділі* «Теоретичні засади дослідження перекладу жіночої прози» здійснено огляд гендерних студій в сучасних гуманітарних науках, передусім в перекладознавстві, за кордоном і в Україні. В дослідженні під терміном «жіноча література» («жіноче письменство») розуміються художні твори, написані жінками, маючи при цьому на увазі і феміністок, і антифеміністок, і письменниць, які заявляють про свою ніби феміністичну незаангажованість. Представниці «жіночого письменства» пишуть не лише для жінок і про жінок, вони є повноправними учасницями сучасного літературного процесу.

Концептуально важливим є те, що гендерні перекладознавчі дослідження розвивалися паралельно з виникненням нових підходів до теорії і практики перекладу – «культурного повороту», який наприкінці ХХ століття в зарубіжному перекладознавстві здійснили представники «Маніпуляційної школи» (А. Лефевр, С. Баснетт, Т. Германс, Ж. Ламбер, Р. Ван ден Брек,

Г. Ван Горп), а також теорії полісистеми та інтерпретативної теорії перекладу. Їхні здобутки є тим теоретичним підґрунтям, яке дає можливість розглядати труднощі гендерного перекладу з позицій маніпуляційних (деформувальних) перекладацьких інтерпретацій на тлі соціо-політичних, ідеологічних, історико-культурних контекстів. Це дозволяє досліджувати французьку жіночу прозу з урахуванням чинників, які зумовлюють існування тексту в полісистемах культури оригіналу і перекладу та вивчати історію перекладання сучасної французької жіночої прози в Україні з огляду на вплив ідеології та цензури. Аналіз перекладів французьких жіночих текстів засвідчив актуальність і слушність положень А. Бермана про тринадцять деформувальних тенденцій, які, як вважав дослідник, спостерігаються в перекладах літературних творів.

До числа визначних постатей літературної та наукової плеяди французької феміністичної теорії варто віднести Е. Сіксу, Ю. Крістеву та Л. Ірігаре, які зосереджували свою увагу на обґрунтуванні концепції «інакшості» жінки, жіночого письма («*écriture en féminin*»), на критиці фаллоцентризму, на «деконструюванні» патріархального мовлення. На початку 80-тих років ХХ ст. канадські представниці феміністичного підходу до теорії та практики перекладу розробили нові стратегії перекладу з урахуванням гендерних, культурних і перекладознавчих студій. Л. фон Флотов визначає такі основні феміністичні стратегії перекладу, як «доповнення» (*supplementing*), «передмова» (*prefacing*) та «виноски» (*footnoting*), а також «пограбування (позбавлення)», тобто безпосереднє втручання перекладачок у текст (*hijacking*).

Основними напрямками гендерних досліджень в Україні є передавання гендерних стереотипів на рівні окремих частин мов (Г. В. Висоцька і О. М. Золотарьова), класифікація перекладацьких трансформацій під час відтворення гендерної ідентичності героїв/героїнь (О. Ф. Сизова), особливості зображення різногендерними митцями жіночих і чоловічих персонажів (М. Б. Лановик), мовна та гендерна особистість автора й перекладача (Т. О. Бідна), особливості відтворення гендерних характеристик у перекладі рекламних текстів (Л. М. Краморова, Н. Г. Євтушенко). Дослідження проведені на матеріалі англійської, німецької та української мов.

Таким чином, спостерігаємо значну кількість і тематичну різноплановість гендерних досліджень у зарубіжному перекладознавстві. Натомість в Україні проблеми гендерного перекладознавства привертала увагу обмеженого кола дослідників. Водночас публікації останніми роками численних перекладів зарубіжних письменниць свідчать про нагальну потребу осмислення гендерних складових художнього перекладу.

Другий розділ «Культурно-історичні та суспільно-політичні контексти перекладу французької жіночої літератури українською мовою» присвячено аналізу проблем культурно-історичних і політичних контекстів, в яких здійснювалися переклади французької жіночої літератури українською мовою. Визначено, що в сучасних французьких жіночих творах перевага віддається таким жанрам, як *роман* (спостережено *піджанри роману*: автобіографічний, філософський, філософсько-історичний, історичний,

психологічний, постколоніальний, психологічно-авантюрно-пригодницький, патетичний); *есе, новела, мемуари, оповідання*.

Сторічна історія перекладів творів французьких авторок українською мовою відбувалася на тлі складних позамовних і мовних контекстів. Вплив суспільно-політичних і культурно-ідеологічних чинників став критерієм, який дозволив виділити два основних періоди становлення французько-українського перекладу письменниць Франції – «радянський» і «пострадянський».

Встановлено, що першими україномовними перекладами жіночої прози є твір «*Le chêne parlant*» Жорж Санд, виданий у 1918 році в Катеринославі під назвою «Дуб-говорун» у перекладі письменниці О. Кривинюк (сестри Лесі Українки) та «Дуб, що розмовляє», надрукований 1920 року у Кам'янці в перекладі О. Федорової. Оповідання С. Колетт «З новорічних мрій» в перекладі М. Рудницького побачило світ на шпальтах львівської газети «Діло» в 1924 р. У 1930 році в Харкові в перекладі Ф. Яцини видано роман Ж. Санд «Гріх пана Антуана».

В українських перекладах твору Ж. Санд «*Le chêne parlant*» помітним є вживання багатьох архаїзмів та діалектизмів (*сливе, назбільш, завше, вчорайшій, поузь, се, сей* тощо). Трапляються труднощі з відтворенням гендерної складової, зокрема, не відтворено промовистого імені героїні «*la vieille Catiche*» або «*la Catiche*», яку перекладачка О. Кривинюк називає «*стара Катіш*», а О. Федорова – «*стара Катерина*». У Ж. Санд це ім'я є промовистим – одним із значень «*catiche*» є *prostituée* – тобто *повія, шльондра*.

Переклади оповідання С. Колетт «З новорічних мрій» та роману Ж. Санд «Гріх пана Антуана», відзначаються такими характерними особливостями:

- **дефемінізація тексту перекладу.** У перекладі «З новорічних мрій» багато випущень порівняно з оригіналом, подекуди відбувається адаптація тексту до чоловічого дискурсу – невідтворення жіночих імен або заміна статі персонажа з жіночої на чоловічу (швидше за все несвідомо, через неувагу до гендерних моментів): «*Ma petite bull au cœur enfantin dort, foudroyée de sommeil, la fièvre au museau et aux pattes* – «**Пальчик**» з діточою душою, **знеможений сном, простяг пащу та лапи**» (і це в той час, як С. Колетт настійливо акцентує те, наскільки їй дорога саме її собака-дівчинка);

- **поява в перекладі гендерних смислів, відсутніх в оригіналі.** У перекладі «Гріх пана Антуана» частими є випадки мінімізації (нейтралізації або згладжування) фемінної або маскулінної маркованості оригіналу; перекладач вдається до маніпулювань у відтворенні гендерних складових жіночого роману і припускається багатьох недоглядів стилістичного характеру: «*Mon père a été intimement lié dans sa jeunesse avec M. de Boisguilbault* – **Батько за молодощів був інтимно зв'язаний із Буагібо**».

Нового виміру французько-український переклад жіночої прози набув у 70-80-ті роки ХХ сторіччя. Цей часовий проміжок характеризується кількісним збільшенням перекладів жіночої літератури та їх стрімким входженням до полісистеми національної літератури та культури України. Провідну роль у популяризації французької не лише літератури, а й культури в ті часи відіграв журнал «Всесвіт». Важливим етапом становлення французько-українського

перекладу жіночої прози в радянську добу стала публікація у 1976 році у «Всесвіті» перекладу роману Ф. Саган «Тьмянний профіль» у перекладі В. Коптілова. Певні зсуви в перекладі в бік мінімізації чи гіперболізації фемінних чи маскулінних рис персонажів можна трактувати як намагання перекладача посилити експресію перекладного тексту. Зустрічаються невинуваті структурні трансформації, що деформують авторську інтонацію і ритм тексту.

Передвісником прагнень України вийти з колоніального перекладацького дискурсу у 1991 році стала публікація журналом «Всесвіт» роману Р. Дефорж «Анна Київська» в перекладі Г. Філіпчука. Це було певним проривом у контексті гендерного перекладу. Історичний за своїм жанром, цей роман містить сцени відверто еротичного характеру, які вперше в історії французько-українського перекладу відтворювалися українською мовою.

Новітній етап французько-українського перекладу значною мірою став можливим завдяки започаткуванню в Україні у 1992 році за підтримки Міністерства закордонних справ Франції Програми «Сковорода», метою якої є сприяння перекладу, виданню та розповсюдженню в Україні творів французької художньої та суспільно-наукової літератури.

У *третьому розділі* «Гендерно-обумовлені проблеми перекладу жіночих текстів сучасної французької прози» увагу зосереджено на аналізі перекладів художньої жіночої прози, розглянуто проблеми перекладу та значення українського перекладу «Другої статі» С. де Бовуар для гендерно-орієнтованого перекладацтва в Україні, досліджено експліцитні та імпліцитні гендерні маркери в текстах та проблеми їх відтворення.

Початок «пострадянського» періоду пов'язаний із публікацією в 1994 р. видавництвом «Основи» перекладу засадничої феміністичної праці С. де Бовуар «Друга стаття». Цей український переклад засвідчив певні проблеми перекладацтва. Давалися взнаки невиробленість термінології, нерозуміння багатьох культурних контекстів, важливих для французької авторки. Знаходимо прикрі пропуски значної кількості сторінок, не завжди передаються гендерні конотації, які надає авторка певним лексемам. Так, ключові для С. де Бовуар слова «*authenticité*», «*authentique*» набувають у тексті гендерно-обумовленого значення – «усвідомлення жінкою свого вибору, своєї відповідальності і своєї свободи»: «*Car le dévouement maternel peut être vécu dans une parfaite authenticité; mais en fait, c'est rarement le cas*» [С. де Бовуар] – «*For while maternal devotion may be perfectly genuine, this, in fact, is rarely the case*» [англ. пер. Г. Паршлі] – «*Атож, материнська відданість може бути бездоганно щирою, але в реальному житті таке буває вряди-годи*» [укр. пер. Я. Собко]. Ані в англійському, ані в українському перекладі не відтворено авторського концепту «*authenticité*», що призвело до втрати гендерних смислів.

За роки незалежності українською мовою було перекладено понад три десятки художніх творів письменниць Франції. Гендерно-позначені особливості перекладу присутні як на експліцитному, так і на імпліцитному рівнях змісту текстів. Чи не в кожному україномовному перекладі можна знайти приклади стратегій і тактик, які призводять до нейтралізації/нівелювання або

підсилення/зменшення гендерної маркованості творів: *Nous retournons à la garçonnière* [М. Дюрас, «Коханець»] – *Повертаємось на його квартиру* [пер. Р. Осадчука] – *Мы идем в гарсоньерку* [пер. Н. Хотинської та О. Захарової].

До **експліцитних гендерних маркерів** текстів сучасних французьких письменниць відносимо складні терміни, іншомовні вкраплення, вживання великої кількості афективних епітетів, фамільярної та обценної лексики, інтертекстуальність та іронію.

Труднощі у відтворенні термінів обумовлені тим, що французькі письменниці – це здебільшого інтелектуалки зі вченими званнями. Тому перекладачам доводиться стикатися зі складною абстрактною лексикою, термінами філософії, психоаналізу, культурології тощо. Найчастіше перекладачі відтворюють терміни методом транскрибування (*dysphonie* [М. Барбері] – *дисфонія* [пер. Є. Кононенко]), використовують описовий переклад (*sonatus* [М. Барбері] – *здатність до вольових зусиль* [пер. Є. Кононенко]), методом генералізації терміна (*le fleuve de la misère primale* [М. Барбері] – *потік нікчемних потреб* [пер. Є. Кононенко]).

Широко представлена у сучасній французькій жіночій прозі фамільярна і табуйована лексика стає гендерним маркером тексту, який є характерним майже для всіх жанрів, меншою мірою – для філософських романів. У перекладах фамільярна лексика відтворена найчастіше адекватно, але трапляються випадки її стилістичної нейтралізації: *baiser la loi* [П. Констан] – *повернути справу* [пер. С. Саваневської] або, навпаки, вживання експресивніших українських лексем, що спричиняє виникнення додаткових гендерних конотацій (*les seins* [Ф. Ген] – *цицьки* [пер. Л. Кононовича]). Інколи лихослів'я замінено під впливом цензури чи самоцензури на більш «цнотливий» варіант.

Інтертекстуальність виступає як один із ключових експліцитних елементів сучасної французької жіночої прози. Вона притаманна всьому жанровому розмаїттю творів. Найбільше труднощів у перекладі створювали філософські романи («*Елегантна їжачиха*» М. Барбері, «*Книга ночей*» С. Жермен та історико-філософський роман «*Чорне творіння*» М. Юрсенар). Складність становили численні філософські та біблійні алюзії, власні імена та назви. Найчастіше перекладачі робили дослівний переклад. Подекуди зберігаються цитати мовою оригіналу (латиною, німецькою, італійською, англійською) і подається переклад у виносці. Інколи інтертекстуальність не помічена або, у складних випадках, не подано коментаря перекладача: «*Dans le compartiment, il y a aussi une fille assez mignonne qui lit un roman sur les fourmis*» [А. Гавальда] – «*У купе була ще тоненька дівчинка, яка читала роман про мурах*» [пер. Є. Кононенко]. Це відсилання до відомого роману Б. Вербера «Мурахи» Є. Кононенко не пояснює, що призводить до деформації образу героїні, яка читала не якусь дитячу книжечку, а серйозний твір.

Письменниці сучасної Франції дивляться на світ не тільки жорстко і прагматично, а й з іронією, яка не передається повною мірою в перекладі. Під час відтворення інтертекстуальної іронії перекладачі вдавалися до стратегії

очуження, зберігаючи найчастіше в цільовому тексті посилання на тексти культури-джерела.

На те, чому текстам письменниць сучасної Франції притаманна значна кількість чужомовних вкраплень і запозичень, впливають, на наш погляд, два чинники. По-перше, авторки є високоосвіченими представницями престижних професій, по-друге, чимало хто з них походить із країн Африки, або арабського світу, або ж провів дитинство і юність у колишніх колоніях Франції. Тому зустрічаємо багато арабізмів («Завтра кайф» Ф. Ген, «Полонянки мису Тенес» В. Курі-Гати), русизмів («Дитинство» Н. Саррот), іспанізмів («Відвертість за відвертість» П. Констан). Найчастіше перекладачі застосовують методи транскрибування, транслітерації або збереження в перекладі тією ж мовою, що й в оригіналі (німецькою, латиною, італійською, голландською) (...elle lui lisait *Mutter Sorge a haute voix* [І. Немировськи] – ...вона читала їй «*Mutter Sorge*» [пер. Г. Малець]), іноді додавання коментаря у виносці, створюючи таким чином ефект очуження.

Найбільш послідовним серед українських перекладачів жіночої літератури прихильником метацентричної стратегії є А. Перепадя. Його переклад «українізує» роман-притчу С. Жермен «*Книга ночей*» (переклад уривку з роману «Золоті плоди» Н. Саррот В. Пащенко, який він робив під редакцією А. Перепаді, теж містить багато елементів «одомашнення»). Д. Чистяк також іноді вдавався до «одомашнення», розвиваючи дійсно український, без впливу чинника «постколоніальності», переклад, але перекладач мав і певні труднощі, в тому числі пов'язані з неурою до гендерно-чутливих проблем перекладу. У перекладі роману М. Юрсенар «*Чорне творіння*» Д. Чистяк подекуди «одомашнює» юрсенарівську мову, яка насправді не є такою емоційною. Показовим виявився порівняльний аналіз з іншим перекладом роману, здійсненим українською перекладачкою-діаспорянкою М. Калитовською. Порівняно з варіантом Д. Чистяка текст М. Калитовської вирізняється практично дослівним перекладом (хоча і з елементами мови української діаспори), що більшою мірою передає справжній «голос» авторки: «...son visage cousu de cicatrices, son jargon étranger avaient de tout temps indisposé les voisines...» [М. Юрсенар] – «...її обличчя, зоране рубцями, її чужа говірка весь час псували настрої сусідам...» [пер. М. Калитовської] – «...через усіяне рубцями обличчя, а також дивну говірку сусіди вже давно недолюбували це бабище...» [пер. Д. Чистяка]. Д. Чистяк додав непотрібний гендерний акцент, ввівши відсутній в оригіналі презирливий епітет «бабище».

У четвертому розділі «Мовно-стилістичні особливості перекладу творів сучасних французьких письменниць» проаналізовано шляхи відтворення лексико-семантичних та морфо-синтаксичних доміант жіночої прози і розглянуто прийоми досягнення адекватності у відтворенні образно-тропологічних характеристик текстів.

У французькому жіночому тексті присутня *імпліцитна гендерна маркованість*. Вона проявляється, зокрема, в реаліях, тропях, образних фразеологізмах і назвах твору. Труднощі становили ті назви творів, які

передавали в концентрованій чи завуальованій формі основну (часто гендерно позначену) ідею твору. До особливого випадку можна віднести переклад назви роману А. Гавальди «*Je l'aimais*», де гендерна інтрига граматичного характеру оригіналу доповнюється інтригою сюжетного плану. Проаналізовані переклади іншими мовами (словацькою, шведською, іспанською, німецькою, польською, російською, італійською та англійською) також вказують на проблеми з відтворенням назви:

1. Переклад з позицій героїні: «**Я його кохала**» (переклад М. Венгрєнівської), «*Miloval som ju*» (словацькою) та «*Jag älskade honom*» (шведською);

2. Переклад з позицій героя: «*La amaba*» (іспанською), «*Ich habe sie geliebt*» (німецькою), «*Kochalem ja*» (польською);

3. Переклад, що подає експліцитно два варіанти: «**Я її любив. Я його любила**» (переклад К. Єрмолаєвої), «*Я её любил. Я его любила*» (російською);

4. Переклад дозволяє зберегти інтригу двозначності назви: «*Io l'amavo*» (італійською) та «*Someone I loved*» (англійською).

Характерним для текстів французьких письменниць є гендерно позначені ключові слова та кольорема. Оскільки головні ідеї творів, хочуть чи не хочуть цього самі авторки, є гендерно маркованими, то й ключові слова мають гендерну акцентуацію. Це найчастіше лексеми із семантикою самотності, тривоги, відчуженості. Надзвичайна увага до кольорів властива, як відомо, саме жіночому світосприйняттю, тому в багатьох текстах знаходимо **кольорема**, яким надається символічне значення. Якщо традиційні кольори без проблем відтворюються методом підбору еквівалентної кольорема або калькування, то більш екзотичні епітети-кольорема можуть становити труднощі (*bleu couleur d'ardoise* [С. Жермен] – синіти [пер. А. Перепаді], *limoneux* [М. Дюрас] – лимонний [пер. Р. Осадчук] замість каламутний).

У більшості творів реалії мають особливі конотації і є важливими імпліцитними гендерними маркерами. Деякі реалії відтворені описовим шляхом, а інколи реалії взагалі не були перекладені, що призвело до втрат, у тому числі гендерних смислів. Але є і напрочуд вдалі рішення: «*la marchandise sort directement des ateliers des Capucines...*» [А. Гавальда] – «Якщо виріб пошитий в ательє на **бульварі Капуцинок**» [пер. Є. Кононенко]. Є. Кононенко цілком слушно переклала топонім як **бульвар Капуцинок**, адже бульвар названо на честь жіночого монастиря капучинок (раніше в перекладах було прийнято назву **бульвар Капуцинів**).

Особливі проблеми спричиняють промовисті імена: *Sous la conduite de Mme Maigre est un bien grand mot : elle a fait ce qu'elle a pu pour suivre le rythme en soufflant comme un vieux cachalot* [М. Барбері] – ...нід проводом «**мадам Худа**» не зовсім вірно, бо вона бігла за нами, **пухкаючи, як старий кашалот** [пер. Є. Кононенко]. У романі М. Барбері «Елегантна їжачиха» вчителька зветься «Mme Maigre» («maigre» – «худий, пісний»). Є. Кононенко не надто вдало переклала це як «мадам Худа» – «Худа» (враховуючи, що фонема [h] у французькій мові немає, навряд чи доречно дезорієнтувати українського читача). Комічний контраст між ім'ям і зовнішністю товстої вчительки зникає.

Зіставлення вихідних і цільових текстів засвідчило часте застосування перекладачами прийому синтаксичних трансформацій, зокрема реструктуризації, але у випадку з жіночою прозою непродумане і необережне втручання в синтаксис оригіналу може не відтворити особливостей «жіночого» голосу – порушується ритм оповіді, зникають виражені за допомогою синтаксичних конструкцій і пунктуації прояви емоцій героїнь, не передаються відчуття тривожності, нав'язливі думки персонажів: «*A partir du mois de septembre l'année dernière, je n'ai plus rien fait d'autre qu'attendre un homme: qu'il me téléphone et qu'il vienne chez moi*» [А. Ерно] – «Від вересня минулого року я більше нічого не робила, тільки чекала на чоловіка. **Він телефонував, а потім приходив**» [пер. Є. Кононенко]. Досить часто французькі письменниці демонструють «гру граматичними часами», яку перекладачі інколи не помічають або не мають відповідних засобів в українській мові. Іноді авторки приховують жіночу стать своїх головних персонажів за нейтрально гендерними граматичними формами дієслів: «*tes forces déclinent*» [Н. Сарром]. Г. Малець з першої ж сторінки твору нівелює авторську інтригу, розкриваючи «жіноче обличчя» головної героїні роману, передавши гендерно нейтральний вислів фемінно вираженим «*ти підупала на силі*».

Тексти сучасних французьких письменниць багаті на засоби образності. Для вираження внутрішнього стану персонажів авторки користуються метафорами та образними порівняннями. Відтворення метафор здійснювалося повним відповідником, інколи віднаходиться образний функціональний відповідник. Для відтворення епітетів застосовують рекатегоризацію (*un pathétique lenteur* [М. Барбері] – *урочисто й повільно* [пер. Є. Кононенко]; синтаксичні трансформації «*la répugnante et embryonnaire moustache*» [М. Барбері] – «*противні перші вусики*» [пер. Є. Кононенко].

Часте використання авторками стилістичних фігур передає переживання головних героїнь і підкреслює емоційну напругу. Відтворення фігур полісидентону, асидентону, апозіопезису, поліптотону, повтору, анафори, ампліфікації відзначається високим рівнем адекватності.

ВИСНОВКИ

Аналіз українських перекладів сучасної французької жіночої прози свідчить про значну роль гендерного чинника в перекладі, зумовлену ступенем гендерної заангажованості авторки, гендерною чутливістю перекладача, а також сприйняттям гендеру в цільовій культурі. Саме розгляд гендерних аспектів перекладу на основі напрацювань теоретиків «культурного повороту» у перекладознавстві – представників «Маніпуляційної школи», інших дескриптивних студій, прихильників теорії полісистеми, інтерпретативної моделі перекладу, дозволяє дослідити проблему в усій повноті і складності контекстів, в яких існує жіноче письмо – психологічному, сексологічному, соціальному, історичному, культурному, літературному, лінгвістичному тощо, що дає розуміння перекладної жіночої літератури як цілісної системи в полісистемі цільової культури.

Для точності та адекватності перекладу українські перекладачі мають обов'язково враховувати такі екстралінгвістичні чинники, пов'язані з авторками творів, як їхній менталітет, походження, соціальний статус, сімейний стан, освіта, професія, інтелект. Серед французьких письменниць знаходимо дипломованих математиків (М. Дюрас), філософів (С. Жермен, М. Барбері, В. Ледюк), юристів (Н. Саррот, Ф. Шандернагор), істориків (Ж. Бенцоні), журналістів (К. Панколь, А. Бішоньє, Ф. Жиру), літературознавців (П. Констан), філологів (А. Ерно, І. Френ, М. Дарьєсек).

Більшість гендерних маркерів тексту присутні експліцитно. Це вибір жанру твору, теми і сюжету, типові образи, такі гендерно акцентовані текстові доміанти, як інтертекстуальність, велика кількість складних термінів, вкраплень із різних мов, афективних епітетів на позначення душевного стану, комплексів і переживань героїнь. Надзвичайно характерними для багатьох письменниць стали прояви комплексу Електри.

Інтертекстуальність є помітним гендерним маркером творів сучасних французьких письменниць. Жанрові філософського жіночого роману притаманні цитати, епіграфи, численні філософські та біблійні алюзії. Біблійні та поетичні цитати перекладачі відтворювали найчастіше за наявними перекладами відповідних творів. Міжтекстові цитати, які були різними мовами, зберігалися в перекладі, але потім забезпечувалися перекладацьким коментарем у виносці. Автобіографічному жанру неороманістів (Н. Саррот, М. Дюрас) притаманна експліцитна автоcitaція, яка загалом точно відтворюється в перекладі. Інтертекстуальність, створена промовистими іменами (зокрема в постколоніальному романі), в українському перекладі подекуди нівельована, бо перекладачами не виправдано здійснювалося транскрибування імен. Ще одна проблема, з якою стикаються перекладачі текстів авторок-інтелектуалок, – це переклад термінологічної лексики, яку відтворюють методом транскрибування, описовим шляхом, частковим відповідником. Але трапляються випадки, коли терміни не завжди адекватно репрезентовані в перекладі, що призводить до незбереження вірності інтелектуальному образу авторки.

Іншомовні вкраплення найчастіше транскрибуються, транслітеруються в перекладі, але досить часто залишаються мовою, якою вони представлені в оригіналі, іноді вони супроводжуються коментарем у виносці, що створює ефект очуження.

Фамільярна і обценна лексика в українських перекладах відтворювалася прямими еквівалентами, подекуди зустрічалися втрати експресивності через вживання нейтрально-нормативної лексики (тобто дався вплив цензури чи самоцензури, що характерне для перекладачок - не феміністок) або, навпаки, вживалися експресивніші українські лексеми, що спричиняло стилістичну невідповідність між вихідним і цільовим текстами.

До імпліцитних гендерних маркерів жіночої прози можна віднести реалії, тропи, образні фразеологізми, назви творів, промовисті імена персонажів, ключові слова характерної семантики (в тому числі лексику, що слугує детальному опису кольорів, зовнішності, одягу). Недогляд у їх відтворенні спричиняє гендерну асиметрію між оригіналом і перекладом.

Промовисті імена персонажів є найбільш експресивним і інформативним засобом, що містить значний обсяг імпліцитної гендерної інформації. Перекладачі найчастіше вдавалися до транскрипції або відтворювали їх шляхом калькування. Авторські новотвори вимагали від перекладачів особливої майстерності, яку переконливо засвідчив А. Перепадя, вдаючись до стратегії «одомашнення».

Гендерно маркованими є і граматичні особливості жіночого письма. Більшості письменниць властивий особливий ритм оповіді, що створюється вибором довжини і типу речень, а також знаків пунктуації, іноді графіки, що свідчить про необхідність обережного ставлення до перекладацьких синтаксичних трансформацій, через які може бути спотворено «жіночий» голос тексту з усіма його емоційними сплесками.

Історію українських перекладів сучасної французької жіночої прози можливо представити хронологічно у вигляді двох періодів – «радянського» (до 1991 року) і «пострадянського» (з 1991-го і до сьогодні). Кожен із цих періодів має особливості перекладання французьких жіночих творів, які зумовлені історико-культурним і політичним контекстами, зокрема чинниками ідеології, цензури, ставленням до фемінізму, літературними та перекладацькими канонами тощо. Особливу роль у великій кількості й різноманітті перекладених у часи незалежності України прозових творів сучасних французьких письменниць відіграв чинник «патронажу» (за А. Лефевром). Видавництво «Основи», журнал «Всесвіт», Програма «Сковорода», гранти фонду «Відродження» та Інституту відкритого суспільства, ентузіазм і розуміння потреби відкритості України до західного фемінного літературного дискурсу С. Павличко, О. Микитенка зробили можливим переклад українською найвідоміших творів сучасних французьких письменниць і залучення до цього процесу як досвідчених українських перекладачів (А. Перепадя, М. Венгренивська, В. Коптілов, Г. Філіпчук, В. Пашенко, О. Леонтович, Л. Кононович, Є. Кононенко, Г. Чернієнко, Л. Федорова, Я. Кравець, Р. Осадчук), так і талановитих початківців (С. Саваневська, М. Іванцова, Д. Бібікова, Д. Чистяк, Я. Тарасюк, Ю. Аніпер, К. Єрмолаєва). Українські переклади, здійснені на початку 20-х років ХХ сторіччя в Галичині (переклад М. Рудницького новели «З новорічних мрій» Г. С. Колетт у львівській газеті «Діло» в 1924 році) та у Франції в середовищі української діаспори (переклад М. Калитовської уривку «Фуггери з Кельна» з роману «Чорна магія» М. Юрсенар у журналі «Сучасність» в 1981 році), є специфічними феноменами, що заслуговують на окрему увагу істориків гендерного перекладу в Україні.

Гендерна ідентичність перекладача в багатьох випадках є визначальною для обрання ним остаточного перекладацького відповідника (слова, вислову, граматичної конструкції), які в кінцевому варіанті формують загальну картину образів головних героїв. При цьому можуть відбуватися семантичні зсуви з огляду на появу чи деформацію фемінних або маскулінних конотацій. Чоловіки-перекладачі в переважній більшості не дотримуються у відтворенні граматичних конструкцій французького першоджерела. Перекладачки значно уважніше ставляться до відтворення побудови французьких речень. На

лексичному рівні спостерігаємо помітні гендерно обумовлені відмінності у відтворенні текстів перекладачами та перекладачками. Перекладачки намагаються замінити фамільярну і обценну лексику на стилістично нейтральнішу, значно послаблюючи експресію оригіналу. Перекладачі натомість у перекладі часто трансформують оригінал твору в бік гіперболізації негативних рис персонажів, насамперед героїнь, тим самим виявляючи «маскулінний» підхід до перекладу.

Дослідження особливостей перекладу текстів сучасних французьких письменниць засвідчує, що з позицій гендерного перекладознавства потребують корекції підходи до засадничих понять перекладознавства – адекватності, вірності, професійної етики. Поняття адекватності має бути доповнене ще одним компонентом – гендерною адекватністю, без якої перекладений текст втрачає належну повноту відтворення образу авторки і смислів, що породжуються текстом. Перекладач має дбати не лише про традиційну, досить абстрактну вірність авторові і читачеві, але й про вірність гендерній тожсамості письменниці. Недооцінювання цього чинника призводить до гендерної асиметрії між оригіналом і перекладом. Помітними є прояви свідомих чи несвідомих маніпуляцій з текстами, що найчастіше призводить до певного «переписування» тексту в бік його «дефемінізації» (переклади чоловіків-перекладачів Р. Осадчука «Коханець», Д. Чистяка «Чорне творіння», М. Рудницького «З новорічних мрій»). У деяких випадках помічено прояви «демаскулінізації» тексту, зокрема у відтворенні перекладачами образів чоловічих персонажів (переклад «Я його кохала» М. Венгренівської). Втручання в текст виявлялося і в стратегії «пограбування» авторок, коли вилучалися більші чи менші фрагменти тексту, що найчастіше було наслідком впливу ідеологічного чинника на редакційну політику видавництва, самоцензури перекладача, який «пом'якшував» чи видаляв сцени еротичного характеру або фрагменти, які здавалися надто складними для розуміння філософських розумувань авторок-інтелектуалок.

По-новому постає через призму гендерології проблема етики в перекладі. Розвиваючи традиції «етичного повороту» в перекладознавстві, започаткованому, зокрема, А. Берманом, можемо констатувати, що практика перекладання творів французьких письменниць українською мовою залежала значною мірою від позамовних контекстів – політичних, ідеологічних, суспільно-економічних і, особливо, культурних та етноспецифічних. Втім, у центрі всіх впливів залишається постать самого перекладача з його професійною етикою. Є політично некоректним нехтувати гендерними ознаками тексту оригіналу. Дослідження актуалізувало ще одну проблему, від якої потерпає сучасне перекладознавство в Україні, – в окремих випадках деякі перекладачі вдавалися до плагіату, перекладаючи з раніше виданого російського перекладу. Отже, обрані перекладачем стратегії мають включати гендерно чутливий підхід до перекладу, а гендерна компетентність стає невід'ємною частиною професійних вимог до сучасного перекладача.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

- 1) Брус Л. С. Гендерні стереотипи у творі Сімони де Бовуар «Друга стаття» та їх відтворення в перекладі / Л. С. Брус // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 23, частина 1. – С. 91–96.
- 2) Брус Л. С. Маргеріт Дюрас в українському перекладі / Л. С. Брус // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – Вип. 24, частина 1. – С. 107–112.
- 3) Брус Л. С. До питання гендерних позицій перекладача: французька жіноча проза в перекладі Євгенії Кононенко / Л. С. Брус // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – Вип. 25, частина 1. – С. 98–103.
- 4) Брус Л. С. Французька фемінна проза в контексті українського перекладу / Л. С. Брус // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – Вип. 26, частина 1. – С. 140–147.
- 5) Дячук Л. С. Феміністські та антифеміністські мотиви в романі Поль Констан «Відвертість за відвертість» та проблеми їх відтворення в українському перекладі / Л. С. Дячук // *Studia Linguistica*. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – Вип. 5, частина 1. – С. 559–565.
- 6) Дячук Л. С. Гендерна проблематика в перекладознавстві на пострадянському просторі / Л. С. Дячук // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К: Логос, 2011. – Вип. 19. – С. 93–104.
- 7) Дячук Л. С. Проблеми фемінізму, гендерних студій та перекладу в українському контексті / Л. С. Дячук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Ж.: ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 58. – С. 121–125.
- 8) Дячук Л. С. Гендерна проблематика в зарубіжному перекладознавстві / Л. С. Дячук // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – Вип. 36. – С. 306–313.
- 9) Дячук Л. С. Феміністичні стратегії у гендерному перекладі / Л. С. Дячук // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 104 (1). – С. 251–256.
- 10) Дячук Л. С. Гендерно-орієнтовані стратегії і практика сучасного українського художнього перекладу / Л. С. Дячук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2012. – Вип. 22 (247). – С. 113–118.
- 11) Дячук Л. С. Украинско-российские параллели в переводе современной французской художественной прозы / Л. С. Дячук // Язык и культура. Научный периодический журнал. – Томск, 2014. – Вып. 2 (26). – С. 74–89.

АНОТАЦІЯ

ДЯЧУК Л. С. Сучасна французька жіноча проза в українських перекладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2016.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню особливостей перекладу сучасної французької жіночої прози українською мовою з урахуванням відтворення гендерних маркерів. Вперше на тлі взаємодії визначальних контекстів – мовного, культурно-історичного, суспільно-політичного, літературного – проаналізовано та систематизовано художні твори французьких письменниць, перекладені українською мовою впродовж майже столітньої історії французько-українського перекладу жіночої прози. Виявлено особливості передавання українською мовою гендерних маркерів художніх творів французьких письменниць на лексичному, граматичному та стилістичному рівнях і визначено проблеми, пов'язані з мінімізацією, гіперболізацією чи нейтралізацією фемінних/маскулінних рис героїв/героїнь творів. Поєднання в дисертації надбань дескриптивних, інтерпретативних і гендерно-орієнтованих теорій перекладу дало можливість підійти до питання гендерної асиметрії як до прояву маніпуляційних і деформуючих стратегій і тактик перекладу та визначити роль ідеологічних чинників, зокрема цензури та самоцензури, в перекладі жіночих текстів. Аргументовано необхідність розглядати гендерну адекватність як невід'ємну складову адекватного перекладу, а гендерну компетентність – як одну з професійних вимог до сучасного перекладача.

Ключові слова: французька жіноча література, жіноче письмо, гендерні студії, переклад, стратегії перекладу, одомашнення, очуження.

АННОТАЦИЯ

ДЯЧУК Л. С. Современная французская женская проза в украинских переводах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию особенностей перевода современной французской женской прозы на украинский язык с учетом воспроизведения гендерных маркеров. Впервые на фоне взаимодействия определяющих контекстов – языкового, культурно-исторического, общественно-политического, литературного – проанализированы и систематизированы художественные произведения французских писательниц, переведенные на украинский язык в течение почти

столетней истории французско-украинского перевода женской прозы. Выявлены особенности передачи на украинский язык гендерных маркеров художественных произведений французских писательниц на лексическом, грамматическом и стилистическом уровнях и определены проблемы, связанные с минимизацией, гиперболизацией или нейтрализацией феминных/маскулинных черт героев/героинь произведений. Сочетание в диссертации достижений дескриптивных, интерпретативных и гендерно-ориентированных теорий перевода позволило подойти к вопросу гендерной асимметрии как к проявлению манипуляционных и деформирующих стратегий и тактик перевода и определить роль идеологических факторов, в частности цензуры и самоцензуры, в переводе женских текстов. Аргументирована необходимость рассматривать гендерную адекватность как неотъемлемую составляющую адекватного перевода, а гендерную компетентность – как одно из профессиональных требований к современному переводчику.

Ключевые слова: французская женская литература, женское письмо, гендерные студии, перевод, стратегии перевода, одомашнивание, отчуждение.

SUMMARY

Diachuk L. S. Contemporary French women's prose in Ukrainian translation. – Manuscript.

Thesis for the scholarly degree of Candidate of Philology, Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2016.

The thesis deals with the investigation of contemporary French women's prose peculiarities and their Ukrainian translations taking into consideration gender marked elements. The research consists of an introduction, four chapters, conclusion, a list of references and four appendices.

Chapter I overviews theoretical works treating gender as a multivariable phenomenon in translation studies, sociology, literature, psychology, cognitive science, discourse analysis, cultural studies, stylistics, text linguistics. This approach has allowed considering the peculiarities of Ukrainian translations of the French women's prose through the interaction of different contexts – linguistic, cultural and historical, social and political, literary, which influenced the choice of translation methods and the degree of faithfulness to the author's plan. The combination of the achievements in descriptive, interpretive and gender-oriented translation theories enables to apply gender asymmetry as manipulation, deforming strategies and tactics of translation. The role of ideological factors, including censorship and self-censorship was also under consideration. For the first time in Ukrainian translation studies the attention was drawn to the urgent need to include a parameter of gender adequacy into the criteria of translation quality evaluation and its realization as a compulsory component of professional competence of translator.

Chapter II provides an in-depth analysis of problems of cultural, historical and political contexts of the French women's literature and its Ukrainian translations. The overview of French women's prose was done in historical perspective. The thematic and genre typology of contemporary French female prose was also presented. For the

first time the history of Ukrainian translations of contemporary French writers was analyzed, its periods were offered, the dependence of gender markedness of the original and its translation on the author's gender bias and the translator's attention to this was highlighted. In this section of the thesis the texts of G. Sand «Le chêne parlant» (trans. by O. Krivinyuk and O. Fedorova), «Péché de monsieur Antoine» (trans. by F. Yatsiana) and S. Colette «Rêverie de nouvel an» (trans. by M. Rudnytskyi) were introduced into the scientific circulation for the first time. These translations were made in Galicia, Ukraine in the first post-revolutionary years, in 1920-s. The chapter also contains the discussion of dominant strategies and major difficulties translators experience in rendering G. Sand and S. Colette's novels in the target language. Special emphasis is given to the publications in the journal *Vsesvit*.

Chapter III outlines the evolution of gender positions of contemporary French writers, translation problems and importance of the Ukrainian translation of «Second Sex» by S. de Beauvoir for gender-oriented translation in Ukraine. The third chapter includes a survey of translated literary works of French women's prose that appeared in Ukraine in the second part of XX and at the beginning of XXI centuries due to the Program for publishing «Skovoroda» promoted by French Embassy in Ukraine. Explicit and implicit gender marked elements of French women's modern prose of different genres and the ways of their rendering were defined. We distinguish the following explicit gender markers of contemporary French women's texts: difficult terms, foreign borrowings, and the use of a large number of affective epithets, low colloquial and familiar language, intertextuality and irony. An attempt is made to analyze translator's strategies on the basis of translation and genre studies of the originals and their translations. The analysis demonstrates that translators succeed in achieving a balance in rendering original women's style, but male translators use more lexical and stylistic resources of the Ukrainian language, thus applying the strategy of domestication. It also happens that female translators sometimes change low colloquial and familiar language for more neutral equivalents under the influence of censorship and self-censorship.

Chapter IV deals with the analysis of translation strategies of lexical, semantic, morphological and syntactic dominants of female prose. Methods of achieving adequacy in rendering the tropological characteristics of the given texts were also under study. Implicit gender elements are always present in women's texts. They are manifested in realia, tropes, figurative phraseology and titles in particular. Grammatical features of female writing are also gender marked. Most writers have special rhythm of the narrative created by the length and type of sentences, punctuation and sometimes graphics. This confirms the need for a cautious attitude to syntactic transformations through which the «female» voice of original texts with all its emotional splashes can be distorted. Besides that, the chapter presents a stylistic and translation studies analysis of French women's prose translations at different textual levels.

Key words: French women's prose, women's writing style, gender studies, translation, translation strategies, domestication, foreignization.